

Inkei Péter

A közművelődés európai értelmezései és alakváltozatai

(Elhangzott az Andragógia és közművelődés – Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben című szakmai konferencián a Debreceni Akadémiai Bizottság székházában 2011. május 5-én. Megjelenés előtt.)

A nemzetközi kulturális összehasonlító vizsgálódások rendre a fogalmak értelmezésével kezdődnek. A legegyszerűbbnek tűnő állítások sem állják ki a szabatos egyértelműség próbáját. „A költségvetés egy százalékát fordítják kultúrára”, „a színházlátogatók száma öt szálakkal nőtt (csökkent)”, „minden második szépirodalmi művet angolból fordítanak” – az újságolvasók (avagy a politikusok) számára oly magától értetődő kijelentésekről a kutató tudja, hogy tételes meghatározás nélkül keveset érnek. Ez fokozottan igaz a nemzetközi összevetésekre. A színház, szépirodalom, múzeum, koncert, kiállítás stb. szavakon mást ért egy olasz, egy svéd és egy bolgár, akár a köznyelvben, akár a szakmai konvenciók terén. Nem is szólva a „kulturális költségvetés” igazán összetett fogalmáról.

Mindez semmi ahhoz a fogalmi kihíváshoz képest, amibe a közművelődés nemzetközi értelmezése, külföldi alakváltozatainak szemléje során ütközünk. A vizsgálódásnak ezért a definíciók számbavétele és összehangolása nem a kutatómunka kezdete, hanem olykor a végső célja.

A fogalmak összevetése legalább három aspektusra irányul: a közművelődés intézményeire, a bennük folyó tevékenységekre és a szakembereire. A gondok sajnos már a kiindulópontnál, esetünkben a magyar elnevezéseknél jelentkeznek: a művelődési központnak és a közművelődésnek ugyanis számos érvényes szinonimája létezik, amióta pedig a népművelő kifejezés kiment a divatból, nincs hasonlóan bevett szó a közművelődési szakemberre.

Nemzetközi összehasonlító vizsgálatokról szoltam, ami inkább vágyakat, semmint realitást tükröz. Saját tétova kezdeményezésünk (*Socio-cultural Activities...*) megfogalmazása és dugába dőlte óta sem találkozni hasonló igénnyel, hát még megvalósuló összevető elemzéssel. A tájékozódás igényét a leginkább az Európa Tanács égisze alatt folyó *Compendium* projektum országprofiljainak 8.4.2 *Cultural houses and community cultural clubs* fejezeteinek egymás mellettisége elégíti ki.

A helyi közösségi kulturális tevékenység természetesen valamilyen formában mindenütt jelen van. Néhány nyugati országban éppenséggel a miénkhez hasonló szervezettségben, ez a helyzet például Belgiumban vagy Spanyolországban. A teljes megfeleltetés akadálya, hogy az előző helyen a felnőttoktatáshoz sorolják, a spanyoloknál pedig hiányzik az a minisztériumig fölmenő irányítási vertikum, ami tájainkon a közművelődés rendszerét jellemzi. Lazább hálózatot alkotnak az André Malraux nevéhez köthető francia regionális művelődési központok is, amik leginkább előadóművészeti befogadó helyszínekként működnek. Északon és a német kultúrkörben a népfőiskolák hagyománya (és részben maga az elnevezés) homályosítja el az amúgy markánsan megjelenő kulturális dimenziót.

Tehát szemben azzal, hogy a közművelődés Kelet-Európa-szerte egyértelműen a kulturális ágazat része, nyugat-európai megfelelői sok helyen a szociális vagy az oktatási tárcához tartoznak, vagy éppen teljesen a helyi öngazgatásra ruházzák rá. Ez jellemzi a brit helyzetet is, márpedig – jórészt az angol nyelv dominanciája miatt – az európai kultúrpolitikai diskurzust az angolszász szóhasználat és szemléletmód uralja. Ebbe pedig alig illenek bele a kelet-európai kultúrházak – ez részben divat és igazodási kényszer kérdése is.

A nemzetközi kulturális politika adóssága

Ha nincsenek egyenszabatos nemzetközi kifejezések, hát nincsenek. Miért olyan baj ez? Azért, mert amit nem lehet megnevezni, az nincs. Amire világunk nemzetközi érintkezési eszközén: angolul nincsenek egyértelmű szavak, az kimarad a nemzetközi diskurzusból, így többek között az Európai Unió munkaokmányjaiból. Habár a jelek szerint ez a volt szocialista új tagállamokat kevésbé zavarja, a közművelődés még körülírva sem igen jelenik meg az Unió egyetlen fontosabb dokumentumában sem. Jóllehet régiókban a kulturális tevékenység döntő színtere, a kulturális ráfordítás kitüntetett – települési szinten olykor kizárólagos – címzettje a művelődési ház.

Van a kulturális politikák európai diskurzusaiból való kimaradásnak további árnyékos oldala is. A közművelődéssel foglalkozók többsége – nemcsak nálunk, a balti államokban és a szláv tájakon is – jellemzően saját hagyományaihoz fordul, még a hasonló cipőben járó szomszédos külföldi kollégákkal sem

keresi a kapcsolatot. Holott a közművelődés mindenütt megújulásra, folyamatos útkeresésre szorul, talán a legjobban a kultúra területei közül, aminek a sikerét erősítheti a kihívások és a megoldások európai mértékű kibeszélése. Nem hanyagolható el az uniós támogatások tagállamok között összehangolt jelentősebb mértékű kivívása sem.

A fogalmak összehangolásának kitüntetett terepe a statisztika. Az Eurostat, az Unió statisztikai szolgálata a közelmúltban második alkalommal jelentette meg a kulturális statisztikai kiadványát. „Természetesen” egy árva adat sem szerepel benne a közművelődés köréből.

Nincs ez másképpen az UNESCO másfél éve megújított, minden korábnál komplexebb kulturális statisztikai rendszere („kerete”) esetében sem. Hat kulturális és két kiegészítő (turizmus és sport) területet, továbbá három horizontális metszetet – oktatás, archiválás, tárgyi feltételek és ezek eszmei örökségét – ismer el. (Az eszmei örökség hivatalos magyar fordítása szellemi örökség, jóllehet az angol-francia eredeti kifejezés – *intangible heritage*, illetve *patrimoine immatériel* – megfoghatatlan, nem-anyagi, virtuális, azaz eszmei örökségre utal, nem intellektuálisra, amit szerintem első sorban jelent a „szellemi” örökség.) Sajnos a bonyolult unescós rendszerből is kimarad saját jogán a közművelődés! Ha mód van ezt szóvá tenni, a rendszer kidolgozói rendszerint avval érvelnek, hogy a népi tánc és a kórus az előadó-művészethez tartozik, a rajztanfolyam az oktatáshoz stb. Hozzá teszik továbbá, hogy a hiányt nem tették szóvá a kialakításban közreműködő tagállami szakemberek. (Tehát a KSH munkatársai sem!)

Hasonló nemzetközi sztenderdet képvisel az időmérleg statisztikákban az ENSZ hivatalos ICATUS rendszere. A közművelődési tevékenység némi fejtoréssel a következő kategóriák alá sorolható:

- Gyűléseken való részvétel
- Közösségi szociális funkcióban való részvétel
- Felnőttek kísérése szociális tevékenységekre

Nincs könnyebb dolgunk a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) foglalkozási besorolások rendszerével (ISCO) sem. Itt a Sport és kikapcsolódás főfejezet Terjesztés fejezetén belül a Kulturális központi vezető (menedzser) kategóriával kell megelégednünk.

Egyértelmű tehát, hogy a közművelődésre irányuló nemzetközi tájékozódás egyúttal óhatatlanul egyféle szabadságharc része is, amit a tudatküszöb alá szorított tevékenységrendszer, intézményhálózat és szakemberréteg európai emancipálásáért vívunk. Ebben a küzdelemben éppen most veszítünk csatát két szintéren is.

Hazai mulasztásaink

A magyar uniós elnökség alkalmat kínált arra, hogy az új tagállamok egyikeként döntő lépést tegyen a közművelődés bevezetéséért a közös európai fogalomrendszerbe. A félév központi kulturális eseményén, a Magyar Tudományos Akadémia székházában február 28-án és március 1-én tartott konferencia (*A kultúra hozzájárulása az Európa 2020 stratégia végrehajtásához*) egyik szekciója a művelődési házakat állította a középpontba, fölkészült lengyel, bolgár és portugál előadókkal. (A szekció az unió távlati gazdasági stratégiája, az *Európa 2020* terv *Befogadó Európa* fejezetének kulturális vonatkozásait járta körül.) Sajnos ennek sem lett lenyomata a kulturális miniszterek időközben sorra kerülő megbeszélésein és határozataiban (*Council conclusions...*) sem. Talán majd a lengyelek...

Az Országgyűlés elfogadta az új alaptörvény szövegét. Ebben a kultúra – apróbb stílári módosítással – ugyanúgy szerepel, mint a most még hatályos alkotmányban. Azaz valójában sehogy. A szövegben (XI. cikk) a művelődés joga áll, amit az ország a közművelődés kiterjesztésével valósít meg. Tehát fehéren-feketén néven van nevezve a közművelődés! Sajnos azonban a szöveggörnyezet szinte egyértelműen közoktatást, köznevelést sejtet, és valóban, tíz esetből kilencszer *public education*-nek fordítják angolra. Az európai olvasó ezért nemcsak a közművelődést nem ismeri föl, de jörszerével a kultúrára sem talál utalást a legmagasabb szintű jogszabályunkban.

(Közbevetés. Magyarország az 1976. évi 9. törvényerejű rendelettel kihirdette az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát. A nemzetközi dokumentumot aláíró államok a 15. cikk értelmében *„elismerik mindenki jogát arra, hogy részt vegyen a kulturális életben”*. A 35 esztendő törvényerejű rendelettel közvetve eleget teszünk nemzetközi kötelezettségünknek, a kultúrához való jog közvetlen megfogalmazása

azonban sem a most még érvényes alkotmányban, sem az új alaptörvényben, sem a szaktörvényekben nincs egyértelműen rögzítve. Kivéve, ha a hivatalos angol szövegváltozat a szóban forgó szakaszban – „Minden magyar állampolgárnak joga van a művelődéshez” – a művelődés szót *culture*-ként szerepelteti *public education* helyett.)

Sajnos ezekkel az esélyekkel sem élünk, hogy bevigyük a közművelődést az európai fősodorba.

Irodalom

1976. évi 9. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről, http://www.complex.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97600009.TVR

A Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, letölthető a Magyar ENSZ Társaság honlapjáról, http://www.menszt.hu/informaciok/emberi_jogok/egyezségokmany_i

A kultúra hozzájárulása az Európa 2020 stratégia végrehajtásához, Válogatás a konferencia anyagából, Budapest: Kultúrpoint Iroda, 2011

Compendium, Cultural policies and trend sin Europe, <http://www.culturalpolicies.net/web/index.php>

Council conclusions on the contribution of culture to the implementation of the Europe 2020 strategy, (2011/C 175/01), Brussels: Official Journal of the European Union, 15.6.2011

Cultural statistics, Eurostat Pocketbook, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011

Európa 2020, Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája, Brüsszel: Európai Bizottság, 2011, http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_HU_ACT_part1_v1.pdf

ICATUS, International Classification of Activities for Time-Use Statistics, <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp?Cl=231&Lg=1>

International Standard Classification of Occupations (ISCO-88), <http://laborsta.ilo.org/applv8/data/isco88e.html>

Magyarország Alaptörvénye, Budapest: Magyar Közlöny 2011. 43. szám

Socio-cultural Activities and Institutions in Europe, Comparative research outline – version September 2003, <http://www.budobs.org/comparative-research-outline.html>

The 2009 UNESCO Framework for Cultural Statistics (FCS), Montreal: UNESCO Institute for Statistics, 2009